

KAZINCZY TUDOMÁNYOS TOLLHARCAI.

(Második bef. közlemény.)

Kazinczy már 1815 kora őszén értesült, hogy az újításait kárhóztató *Ó és új Magyar* nyomtatás alatt van; még nem látta, de folyton gyanakvó természete egy újabb *Mondolat* megjelenését várta, mely ép oly mocskos lesz, mint Somogyi Gedeon munkája. (Gróf Dessewffy Józsefnek. 1815. szeptember 26.) Türelmetlenül leste, hogy kézhez kapja. Végre «a leggyötrőbb várákozás után» 1816. március 7-én olvashatta. Minthogy a munka névtelenül jelent meg, azt hitte eleinte, hogy Szentgyörgyi József a szerzője, de stílusa és helyesírása csakhamar meggyőzte, hogy «valamely más érdemes tagja a Kálvinista *Magyar Rómának*» (Helmeucz Mihálynak. 1816. március 13.) írta a könyvet.

Kazinczy most is először a mű nyelvét, kifejezéseit figyelte meg, s csak aztán kereste a gondolatokat. Ő a nyelvet óhajtotta művészi tökélyre emelni, s nem csodálkozhatunk, ha a stílusból rögtön messzeható következtetéseket vont. S mivel ellenfele alkotását a saját és tanítványainak műveivel hasonlította össze: arra a meggyőződésre jutott, hogy az ő válogatott, kicsiszolt költői nyelvéhez hozzá sem mérhető a másik fél köznapi beszédmodora.

Sipos magyarságra törekszik, minden sorából kiérezzük az idegenkedést az újításoktól. Körülírva, hosszú mondatokban fejezi ki magát ott is, hol egyszerűbben s világosabban szólhatna. Találunk művében oly kuszált mondat szerkezeteket, melyek majdnem egész nyomtatott lapokra terjednek. Nyelvének régies színezete, a sok idézet (kivált Horatius *Ars poeticá*-jából) azt a szónoki stílust juttatja az ember eszébe, melyet a kollégiumi tanárok használtak. Volt ebben a nyelvben sok laposság, de volt helyenként erő s természetesség is, mely még ma is több gyönyört nyújt, mint sok neológus munkájának erőltetett finomsága. Kazinczy elismeri Sipos «igaz» és «tisztá» magyaros nyelvét, mely azonban mégsem nevezhető művészi, szép beszédnek. Azon a hangon szólt, melyen Debrecennek «zsiros-szájú» fiai beszélnek, és mivel minden újítástól irtózott, munkáját is «gazos, szemetes, fertelmes» magyarossággal írta meg. Az orthológusok folyton azzal vádolják a neológusokat, hogy állandóan magasán szállnak s nem akarják belátni, hogy a

szépiro nem használhatja mindig a köznép tősgyökeres magyar szólásait. Sipos többször említi művében, hogy nem kell mindig «poétai szárnyakra kelni», hanem maradjon az író «az illendően való beszéllés» mellett, mely az igazságnak, «tisztességnek» megfelel. Sipos megjegyzései adtak alkalmat Kazinczynak, hogy rögtön a munka átolvasása után megírja *A' Borz és az Evet* c. epigrammát; azokat gúnyolja, kik azt «kiáltják nekünk, hogy mi poétaibbak ne másszunk, ne ugorjunk olly magosra. Jöjjenek utánunk, 's nem lesznek alattunk». (Döbrentei Gábornak. 1816. március 17.)

A' tunya Borz szennyos gödrében nézte szökéseit
 Egy ágról más ágra az Evetnek...
 Hé rokon, ugy mond a' tunya Borz,...idétlen
 Gög az, hogy te lakást a' földön lelmi pirulgatsz :
 'S a' tollas nép közt lakozol. Társ, szállj-le mi közzénk,
 Légy a' mik mi vagyunk, 's hagyd ugrálásodat. Ugrik
 Medve komám, ugom magam is, de mi tisztesen ugrunk.
 Hallotta a' leczkét az Evet, 's a' tisztos Borznak
 Ezt felelé: társak volnánk : de te Borz vagy, egyéb én.

Megfontoltságot, alapos tanulmányt, helyes ítéletet és a legteljesebb tárgyilagosságot mutatja Sipos értekezése. Szerény hangon szól, s gondosan ügyel, hogy megjegyzéseivel senkit meg ne bántson, mert «az illendőséggel való ítézés határát általlépní nem kívántam». Nem szatirát akar írni, melyből a közjónak rendszerint nincs haszna, mert a kigúnyolt írók nem hibáik kiigazítására fognak törekedni, hanem «a' vágást vissza-vágással igyekeznek el-hárítani». Elítéli a *Mondolat* kiadását, mert semmivel sem járult a nyelvújítás vitás kérdéseinek rendezéséhez, hanem szülte az *Antimondolatot*, s ez époly kárbavesztett munka, mint amaz. Ne sértegető szándékkal fogjunk az íráshoz, hanem «igyekezzünk okokkal győzni». Épezért közli azután a helytelen újításnak, idegenszerű beszédnek, érthetetlen és fellengős stílusnak sok példáját, hogy a hibákat kimutassa és a nyelven ejtett erőszakot megvilágítsa.

Fejtegetéseinek kiinduló pontja, hogy «a' nyelv bővítése mulhatatlanul szükséges az olyan nemzetbenn, melynek nyelve oljan, mint még a' miénk is, hogy szavai nincsenek, melyekkel a szükséges gondolatok kifejeztessenek...de ennek az újításnak a' nyelv főtzeljával 's természetével megegyezőleg kell esni.» A beszéd főcélja alatt tulajdonképen a könnyen érthetőséget gondolja, s ebből következik, hogy fölösleges fáradozás a már meghonosodott idegen szók helyett újakat gyártani. Használjuk inkább a *mathesis, tropicus, mappa, fundamentum* szókat, mint a helyettük gyártott *tudákosság, naphatárabronts, földabrosz, gyökér* szókat, melyeknek értelmét «előbb nekünk magyarázni, másoknak tanulni kell». Elismeri, hogy első-sorban az író joga a nyelvet bővíteni, de essék ezen újítás «szemérmetesen, vigyázva». Felesleges a *szorgalom, diadal, jóslat*,

kivedleszeni, gyönyör, művész, midőn a nemzet századokon keresztül használta a következő «igaz magyar szavakat»: *szorgalmatosság, diadalom, jósjel, gyönyörűséges, kivetkeztetni, műves*.

Megfigyelése szerint az újítók eljárása épen nem következetes, mert egyrészt gyártják az idegen helyett az újat, másrészt halomszámra hozzák nyelvünkbe a külföldi szókat. (Vignétt, Indigesz, originál, szváda, sublimálni, gismusz, stb.) A legteljesebb önkénnyel bánnak a nyelvvél s nem veszik észre saját eljárásukban a legnagyobb ellenmondásokat. Milyen visszás helyzet, hogy Helmecey a Kazinczy munkáinak nyomtatása iránt kiadott *Jelentésében* kifogásolja a typographus szót, «holott az előtte való sorbann Typographia megmaradt: *grádits* ez dísztelen, de *Cultura monumentomai* ékes magyarság; *Manuscriptum* idegen szó, *kézirati Codex* tisztaság». Az ily elvtelenséget még abban az esetben sem helyeselhetjük, ha az ellenfél a «pórsereg»-be oszt be, vagy gúnyosan az «otthon maradtak» közé sorol bennünket.

A magyar nyelv természetének mibenlétét ő sem határozza meg pontosan, de részben elég világosan céloz arra a példáival és azzal a kijelentésével, hogy ha a szükség parancsolja az új szóképzését, teremtését, «formáljuk azokat a nemzet szavai származásának szokott módja szerint». A szóképzés és összetétel csak akkor felelhet meg céljának, ha nemcsak a grammatika törvényeit, hanem a közszokást is figyelembe vesszük, mert ellenkező esetben a nemzet előtt idegen vagy érthetetlen lesz. Magyar fül nem fogja szenvedni, sem megérteni a *hátasítmány, éppenség, kéremény, fennség, órázat, zongora, foglats, kertelet, tanoda, ima, széképzítés, költvelél* stb. helytelenül képzett s összetételű szókat. Említi ő is «a' nyelv tsinosítását s bővítését igazgató rendes társaság felállítását», melyet törvényhozói s bírói hatalommal óhajtának felruházni, de minthogy nem bízik létesítésében, azt tanácsolja, hogy még a kiváló író is közölje előbb újításait «egynehány ahoz értőkkel s a' mit ezeknek megrostálása után is heljbe hagyhat, azokkal éljen bátran».

Hogy beszédünk magyar beszéd legyen, nemcsak az szükséges, hogy szavaink valóságos magyar szavak, «vagy a' Magyar Nemzet által már nyelvébe bévett idegenből Magyarrá lettek, vagy a' formálás, és származás Regulái szerint magoknak Magyar eredetet és just kívánhatók, érthetők, és díszesek legyenek», hanem követelnünk kell, hogy összetételükben, egybeszerkesztésükben, elrendezésükben, a szólások formáiban is megtartsák a nemzeti szokást. Kivált a fordítások révén kerültek nyelvünkbe azok az idegen kifejezések, melyek az igazi magyarnak «tsömört» okoznak. Sipos eddig általánosságban beszélt, nem említett neveket, de most kénytelen említeni a Nemzeti

Gazda szerkesztőjét, Pethe Ferencet, ki oly magyarsággal ír s úgy fordította Davy Humphrey munkáját,¹ hogy nagyobb szenvedést alig képzelhet, mint műveinek olvasását. Bő szemelvényekkel igazolja állításának igazát. Elrettentő például felhozza annak az egyszerű falusi embernek mondását, ki előfizetett ugyan Pethe folyóíratára, de elolvastván néhány lapot, ily keserű kifakadásban tört ki: «Már megfizettem érte, vegye hasznát a' jó ember; de ha bírságul reám vetnék, hogy minden árkuksait olvassam el, később volnék tizannyit fizetni váltságul.» Egy másik pedig kijelenti, hogy előbb megtanulhatná az angol nyelvet «és megérthetné abból Davit, mint a' fordított Magyar» műből.² Az az író, ki a magyar nyelvből csupán a szókat, ragozásukat s képzésüket tartja meg, de különben idegen sajtáságokat ültet át, vétkezik nemcsak a nyelv jellege, hanem a nemzet ellen. Irtózat fogta el az országot, midőn II. József a német nyelvet akarta köztünk folyamathoz hozni, de még jobban kellene megboroznunk attól az idegen magyarságtól, mely nemzeti jellegünktől foszt meg.

Az író nemcsak érthetőségre, hanem ékes beszédre is törekedjék. Válogassuk meg a szókat s kifejezéseket tárgy és cél szerint, de legyenek a költői kifejezések olyanok, mint «a drágakövek, melyek a kellő helyen s «nem csoportba halmozva ragyogjanak.» A fellengős, cifra s tarka stílus jellemzésére említi a következő példát — idézzük mi is, hogy könnyebben megértsük azoknak elkeseredését és kifakadását, kik a nyelvújítási harcban állást foglaltak a tulzó újítások ellen: «Az első foglalás, és ezen honnyi tartományaink kézrekerítése idejében, midőn még Budát, a' Magyar birtokokhoz és tzmerekhez tartozó tíz Országoknak Nagy Asszonyát, melynek zsámolyához, a' szőke hajfürtös Duna, ama világbíró Attila Király palotájához alázatosan borúl, és tselédjeit, a' kopotyús tokokat, kövér vizákat, bajszos hartsákat, menyhalakat, és arany pettegéssel jádzó 's fekete tsillagokkal tarkázott, a' sebes, fekete Kőrösökből származó galótzákat maga után vonván, partjain a' birodalom lábait nyalogatja és örök háládatossággal előtte udvarol; és néha habzásaikor a' fenekénn lévő tsigáit felhánván, a' partok závárajait kinevető áradásbann mosolyog: még ekkor mondom Budát készült Álmos fija Árpád elfoglalni. *Orithia* 14. old.» Igaza volt Siposnak, hogy ebből a sok, de keveset jelentő mázolásból csak annyit érthet meg az ember, hogy a szerző Budáról akar valamit mondani.

¹ Davy Humphrey: *A' földművelési kémia gyökere* egymásból folyó leckékben... K. P. F. 1815.

² Hasonlóan ítél a fordításról Cseréy Farkas, ki ezeket írja Kazinczy-nak 1815. december 29-én: «Mit csinál ez a mázoló csak most is a Davy chemiájának magyarra fordításával, hiszen egy comentarius kellene külön, hogy annak utasítása szerint érthesse meg az ember gyáva fordítását.»

Épily érthetetlen, fellengős stílusban írta meg Helmecezy a *Kazinczy Ferenc Munkáinak nyomtatások iránt tett Jelentését*. Helmecezy poétai szárnyakra kelt akkor is, midőn egyszerűbb nyelven világosan szólhatott volna. Magasztalja és «túl a' rendinn való elragadtatást mutató kifejezésekkel» halmozza el Kazinczyt, melyek egyáltalában nem illenek prózai műbe. A nyelvcsinosítás ürügye alatt kezdtek idősebb íróink a nyelvrontást, melyet az ifjabb nemzedék annál nagyobb hévvel folytatott. Sipos különben az egész munkában csak Helmecezy *Jelentésével* kapcsolatban említi Kazinczy nevét, egyébként egyáltalában nem támadja, sőt ellenkezőleg elismeri, hogy az idegen remekírók műveit kiváló tehetsége mellett is csak «nagy munkával tehette által ékesen nyelvünkbe.»

Kazinczy kötelességének tartotta, hogy mind Beregszászinak, mind Siposnak egyszerre feleljen. A Zsombori ellen készülő bírálatot az Erdélyi Múzeumba szánta, a Beregszászi és Sipos ellen szánt bírálatot pedig 1817. június 10-én elküldte közlés végett a Tudományos Gyűjtemény kiadójának, Trattnernek. A folyóirat szerkesztője azonban Fejér György volt, az ósdi irány hive, tehát húzta-halasztotta közlését, s módot keresett, hogy gátat vethessen megjelenésének. Kazinczy már felhívta barátainak figyelmét a folyóirat VII. füzetére, melyben recenziója meg fog jelenni — és azután legnagyobb csodálkozására a VIII. füzetben nem ő, hanem I. I. aláírással egy ismeretlen szerző bírálta meg Sipos értekezését. Fejér tervszerűen járt el, s csak azért közölte más munkáját, hogy megokolhassa Kazinczy bírálatának mellőzését. Tőle függött az ismeretlen szerző művének kiadása s mégis arra hivatkozott, hogy immár felesleges Kazinczy munkáját a nyilvánosság elé bocsátani, mivel más elmondta a véleményét az *Ó és új Magyarorról*. Hajlandó Kazinczy recenzióját is kiadni, de olyföltételt szabott, melyről tudta, hogy az önérzetes Kazinczy azt úgysem teljesítheti. Azt követelte ugyanis, hogy dolgozza át a recenziót s hagyja ki a Sipos könyvének bírálatát. Kazinczy erre nem volt hajlandó s megírta, hogy közöljék művét szóról-szóra, vagy küldjék vissza a kéziratot. Fejérnek nem volt annyi bátorsága, hogy őszintén megírja véleményét, hanem kicsinyes okokkal mentegette eljárását.¹ Kazinczy maga sem bízott Fejér szavainak őszinteségében, s inkább azt hitte, hogy a dunántúli írókra való tekintetből nem hajlandó bírálatát kiadni. Fejér habozásának igazi oka, hogy nem helyeselte Kazinczy felfogását és eljárását, s inkább közölte az I. I. aláírással megjelent bírálatot, mely a Tudományos Gyűjtemény kitűzött céljának jobban megfelelt. Nem helyeselte a folytonos

¹ Nem látta illőnek, hogy Kazinczy maga védje magát. (Kazinczy Kis Jánosnak, 1817. dec. 15.)

vitatkozásokat, s kerülni akarta minden bírálat közlését, mely csak visszavonást szülhet. Elve volt mellőzni minden recensiót, melyben «nem annyira a Tudomány-szeretet, mint sem inkább a faggatódzás' lelke tűnt ki.» (Fejér György 1817. nov. 22.) A folyóirat kiadója, Trattner, inkább üzleti szempontból tekintette az egész ügyet és midőn értesült Kazinczy nehezteléséről, rögtön intézkedett, hogy bírálatát megjelenjék, mert «én istalán mint kiadó és az Intézetnek Birtokosa, annyi jussal bírhatok, hogy a Redactor Urat is arra vezethetem, a' mit hasznos és szükségesnek tartok.» (Trattner János—Kazinczy Ferencnek, 1817.)

Beregszászi és Sipos műveinek bírálatát a Tudományos Gyűjtemény 1817. évfolyamának XII. füzetében jelent meg.

Kazinczy recensiója a nyelvújítási harc egyik legfontosabb irata, mert túlságosan merész állításai döntő csatára kényszerítették Kisfaludy Sándort s társait. Oly merész elveket hirdet, hogy leghívebb tanítványait is gondolkodóba ejtette. Megindult a döntő csata, s Kazinczy keserű hangon panaszolja, hogy a végső küzdelemben nem támogatták tanítványai.

Meg volt győződve, hogy munkája elnémitja ellenfeleit, vagy legalább mérsékli eddig hangos szavukat. Tanítványai s barátai a legnagyobb érdeklődéssel várták a bírálat megjelenését, csupán Kölcsey Ferenc nem várt Kazinczy felszólalásától kedvező eredményt. Ismerte a hangulatot s előre megjósolta, hogy Kazinczy nemcsak nem éri el a kitűzött célját, hanem még jobban elmérgesíti a helyzetet. Sajnálja, hogy «a' Recensiók már útban is vagynak. Én azt óhajtottam volna, hogy azok még most is az Uram Bátyám szekrényébe lennének. De én a' felől vagyok bizonyos, hogy .. használni ép olly keveset fognak, és ártani épen olly sokat, mint mind azok, amellyek eddig a Neológismus dolgában irattak.» (Kazinczynek, 1817. jún. 11.)

Kazinczy bírálatát nem szorítkozik csupán Beregszászi és Sipos felfogásának megcáfolására, hanem kiterjed a nyelvújítás általános kérdéseire. Eddig Dayka és Báróczy életrajzaiban nyilatkozott röviden irányának alapelveiről, most szükségesnek tartja, hogy erőlesebb hangon védje rendszerét. Minden erejét összeszedte, hogy világosan bebizonyítsa igazát és elhallgattassa ellenfeleit. Eddig szó nélkül tűrte az ellene irt gúnyiratok személyeskedő támadását, most szólania kell, mert a tudomány fegyvereivel vonultak fel ellene. Biztos a maga győzelmében, de nem küzd egyéni dicsőségért, hanem az igazságért. «Fiat justitia, pereat mundus.» (Szentgyörgyi Józsefnek. 1816. március 2.) Ha pedig az igazság ellenfeleinek pártján van, győzzenek azok! Kazinczy nyilatkozataiból megállapíthatjuk, hogy a megírt recensiónak önmaga is döntő jelentőséget tulajdonított az egész nyelvújítási harcban.

Kazinczy újból hangsúlyozza, amit barátainak írt leveleiben már eléggé bizonyított, hogy sem Beregszásznak, sem Siposnak nincs meg az a szakértelmük, melyet meg kell követelnünk mindenkitől, ki a nyelv kérdéséhez hozzászól. Sipos teletömte értekezését Ciceróból s Horatiusból vett idézetekkel, Beregszászi az etimológia és szokás törvényeit fejtegeti, de egyikük sem olvasta Kis Jánosnak és Pánczél Pálnak pályanyertes műveit, sem Dayka és Báróczy életrajzaiban megjelent philologiai excursiót, melyeknek ismerete nélkül még azt sem tudhatják, «mint kelljen a' féltett Orthológiát védeniek.» Szükségtelen s kárbaveszett fáradozás folyton figyelmeztetni az írókat a különböző törvényekre. Vegyék már egyszer tudomásul, hogy «*tudva' s akarva*» térnek el az etimológia s a szokás szabályaitól, mert «A Szépiró nem ismer főbb törvényt, mint azt, hogy írása *Szép* legyen. Valami ezen igyekezetét segítheti, az neki mind szabad; *akár engedi a' Grammatica és a' Szokás, akár nem.*» Tudja, hogy sok olvasója «megborzadva fogja hallani» ezen kijelentését, de erre az igazságra kell jutni mindenkinek, ki a klasszikusok s az újabb nemzetek irodalmát ismeri. Nem a szokás és grammatica a legfőbb bíró, hanem «az Író *parancsolja*, hogy *úgy legyen'*, s *úgy lesz*; sőt az Író úsussá *csinálja*, a' mi úsus nem *volt*... A' jó Írónak abban áll egész kötelessége, hogy *csak* azt merje, a' mi nyereségére lesz a' Nyelvnek; a' jó Olvasóé abban, hogy *mind* azt tűrje, a' mi Nyereségére lesz a' Nyelvnek...» A tökéletesség legmagasabb fokáig csak azon az ösvényen juthatunk, melyet Báróczy, Bessenyei s Ráday nyitott, kik Pétzeli könnyenérthetősége s lapossága helyett «erőt, tisztaságot, gazdagulást, szebb-zengőséget, 's poétai csint» hoztak nyelvünkbe. Pétzeli is neologizált olykor, de *keveset*, amazok *sokat*, s irodalmunk mégis ezen utóbbiknak köszönheti eddigi fejlődését. A szépiró önmagától is tudni fogja, meddig haladhat, s mi lesz nyelvünk előnyére. Mindenki tévedhet, de «hadd botolgassanak Merőink! hadd rontsák a nyelvet a Szidalmazottak!», mert a megtévedések sok esetben az igazságra vezettek. A támadások ne riasszák vissza az írókat, hanem induljon bátran a maga meggyőződése szerint, mert az utókor javallhatja azt, amit a kortársak elítélnek.

Sipos a Debrecen vidékén lakó nép szokását fogadja el irányadónak, Beregszászi viszont azt a szokást tekinti törvénynek, mely a keleti nyelvek grammatikáján s az etimológián alapszik. A neológusok nem tagadják a *szokás* hatalmát, de más fogalmat értenek rajta, mint Sipos vagy Beregszászi. Az újítók azt «a' Szokást teszik egyik Úrrá a' Nyelvben», melyet Quintilianus *consensus eruditorum*nak nevezett, s melyet részint az idő, részint a jó írók állapítanak meg. Kazinczy elismeri a grammatika és szokás jogát, de nem tekinti őket egyedüli bírónak, mert «kivülök még valamit egyebet is

kell tisztelni — azt az acre iudiciumot... mellyet mi Izléssé személyesítünk; mert a' Nyelv nem egyedül az Etymologia és szokás' karpántlikáján jártatott Empiria dolga, hanem a' jobbat, igazabbat, szebbet válogató, 's a' Szokást és Etymológiát hol tisztelő, hol nem tisztelő Criticismuszé is.» Kazinczy most is érinti röviden a már sokszor vitatott *sok és kevés* kérdését, mely tulajdonkép a leglényegesebb ütköző pont volt a küzdő felek közt. Azt a legmaradibb orthológus is elfogadta, hogy újítani kell a nyelvben, de sem Kazinczy, sem ellenfelei nem tudták szabatosan meghatározni, «mi tehát a' *sok*, mi a' *kevés*, mi az *elég*? A *dabitur licentia, sumpta prudenter* maradt az az eldöntetlen és lényeges pont — ebben a két fél nem tudott egymással megegyezni!

Az író feladata, hogy a nyelvet bővebbé, tisztábbá, hathatósabbá, szebb zengésűvé tegye, mert e tulajdonságok nélkül képtelenek vagyunk művészi munkák teremtésére, gondolataink és érzéseink kifejezésére. Nem helyesli ugyan, hogy egyesek «iconoclastai dühhel» mindent felforgassanak s nyelvünkől egészen új nyelvet teremtsenek, de az újítás határait mégis oly messzire tolja ki, hogy bő alkalom nyílik a legféktelenebb visszaélésre. Midőn az író egyéni felfogását teszi korlátlan úrrá és szabad kezet ad neki az újítás oly mértékére, «hogy a' szükségen felül még gyönyörűsége-re-valóval is bírjunk, és a' hol helye vagon, a' bujálkodhatóság», akkor Kazinczy túltette magát minden korlátan, és oly elveket hirdetett, melyeket nem helyeselhetünk.

Kazinczyt elragadta lelkesedése és oly merész állításokat kockáztatott, melyeket ellenfelei nem hagyhattak szó nélkül.

Tág tere nyílt a visszaéléseknek, mivel egyetlenegy író sem ismerte el önmagáról, hogy az általa alkotott szók helytelenek, s Kazinczy elveivel mindenki meg tudta okolni minden lépését. Így Kazinczy azok malmára hajtotta a vizet, kik megfontolás nélkül gyártották az új szókat és hozzáfogtak a nyelv csinosításához s bővítéséhez a nélkül, hogy nyelvünk természetének legelemibb kérdéseivel tisztában lettek volna.

Támadás esetében meg könnyű volt a védekezés, egyszerűen hivatkoztak Kazinczynak a Beregszászi és Sipos műveiről adott bírálatában felállított elvekre.

Legyen szabad e tekintetben csupán a következő esetre hivatkoznom:

Thaisz András a Tudományos Gyűjtemény 1817. évfolyam XII. füzetében (*A' Neologismusokról, avagy Szabad-é a' Magyarban új szókat tsindlni, és mennyire?*) a legélesebb hangon támadja Folnesics Lajost, ki nyelvünkbe «a' Nemnek és Sexualitásnak behozatását» óhajtotta megvalósítani. Felháborodásában nem válogatott a szavakban s így nyilatkozik: «A' mi pedig a' nemnek bé hozását a' magyar nyelvbe illeti, valóban eszelős

lehetett, és nem egyéb, ki a tehén helyébe bikánét, asszony helyébe embernét, őnét 's. t. e' félet írt, a' mi egyébaránt többi munkáiból is kivettszik. Jobb lenne azon jámbornak Szent János jelenését olvasgatni, mint kifitzamodott lelke, undorító idétlen szülöttjeivel a' tudományos világot diszteleníteni.» Folnesics Lajos a Tudományos Gyűjtemény 1818. évf. VI. füzetében védekezik ezen támadás ellen. (*A' Nemnek béhozatásáról a' Magyar Nyelvbe.*) Nem ismeri el rettenetes tévedését, hanem Kazinczy elveivel védi eljárását. Kazinczy a tekintély, — ő mondja, hogy az író teremt szokást. Többször idézi szavait, melyek feljogosítják a szépíró (persze, Folnesics is annak tekinti magát), hogy megvalósítsa mindazt, amit a nyelv bővítése s kicsinosítása érdekében üdvösnek lát. Folnesics a genus behozatalát látja szükségesnek, s az olvasó «mind azt tűrje, a' mi nyereségére lesz a' Nyelvnek».

Végső következményeikben ide vezettek Kazinczy vakmerő állításai.

Az ellentétek annyira kiélesedtek, hogy a döntő csata nem késhetett sokáig. Kazinczy maga is érezte, hogy «darázs-fészekbe» nyúlt, hogy ellenfelei most keresztre fogják feszíteni (Gróf Majláth Jánosnak. 1816. november 27.) elveiért, s türelmetlenül várta recenziójának hatását. Minden barátjának figyelmét felhívta a készülő munkára, s midőn az megjelent, újból felkeresi ismerőseit leveleivel, hogy értesítsék a hatásról, melyet szavai keltettek. Azonban lassan, gyéren hallja a magasztaló elismerést. A legtöbben elismerik a bírálat tárgyilagosságát, de a lényegről nem nyilatkoznak. Kivált a Dunántúlra volt kíváncsi, mert abban a meggyőződésben élt, hogy Kisfaludy Sándor és irótársai ezentúl nem szólnak majd oly lenézéssel a neologizmusról. Kis Jánost többször kéri, ismertesse részletesen felfogását, értesítse körülményesen a Dunántúl hangulatáról. Kis többszöri sürgetésre szintén csak általánosságban, tartózkodva nyilatkozik: «Berekszászi és Sipos munkáját úgy recenseáltad, hogy az olvasó közönségnek józanabb része bizonyosan köszöni, a' többi is meggyőzöttet lehetnék abból a' benne foglaltatott igazságokról, ha meggyőzöttetni szeretne, de mit mondok, nem ha szeretne, hanem ha meggyőzöttetni nem szégyelne. Minden esetre reményleni lehet, hogy az e'féle tanítások által, még a' leghatalmasabbak is, ha egészen meg nem térnek is, jóval engedelmesebbek fognak lenni.» (Kis János Kazinczy Ferencnek. 1818. február 14.)

Kazinczy tehát csalódott reményeiben és Helmecezyt kivéve nem akadt író, ki tüzrel, lelkesedéssel, meggyőződéses engedelmességgel követte volna a mestert azon az úton, melyet recenziójában kijelölt.

A legvilágosabban Kölcsey ítélte meg a helyzetet, megírta Kazinczynak, hogy már eleget vitatkoztak a nyelvújítás-

ról, fölösleges fáradozás az újítás szükségszerűségét tovább bizonyítani, mert már senki sem tagadja, hogy újítani kell a nyelvben. A változtatásokat azonban ne siettessük, mert «a' nyelv maga meghatározta a' maga pályáját, 's maga meghatározza egykor ezen pályának végcélját s korlátjait is, 's valamint zúgolódás nélkül lett a' *halálnek*-ből *halátnak*, úgy lettek volna a' mostan kezdődő változások is minden láрма nélkül szokottakká, vagy ismét elfelejtettek volna, minden láрма nélkül örökre». Hagyjuk már abba a meddő vitatkozásokat, mert a felhevült kedélyek minden újabb felszólalást félremagyaráznak, és mindegyik párt meggondolatlan túlzásokra ragadtatja magát. Helmezy egyes műveiben «az újítás dühe a' Don Quixote ridicüljéig hágott fel», a maradi párt pénzzel vesztegeti meg a nyomdát, hogy minden «*jótás* imádságos könyvet *ypsilonnal*» nyomtasson, és kérelmet óhajtának küldeni Abauj vármegyéhez, hogy «közönséges végzés által Kazinczynak az Irás megtiltassék». (Kazinczy Ferencnek 1817. június 11.) Kőlcsey különben nyíltan megírja Kazinczynak, hogy átlépte a megengedett határokat, és sok olyan újítást hozott a nyelvbe, melyeket az utókor nem fog elfogadni.

Mind Beregszászi, mind Sipos teljes nyugalommal fogadták műveik recenzióját. Mindkettő nyilatkozik ugyan a Tudományos Gyűjteményben,¹ de nem szállnak szembe Kazinczyval. Kerülnek minden vitatkozást s a legszerényebb hangon mondják el véleményüket.

Sipos ítélete szerint a nyelv csak eszköz az ismeretek s tudás terjesztésére, ennél fogva másodrendű kérdés, vajon gondolatainkat idegen, vagy újonnan alkotott szóval közöljük. A főcél, hogy az olvasó megértse beszédünket. Senki sem botránkozhatik meg tehát «az ujj szavakban, szóllásokban, sőt szükségeseeknek esméri azokat», de viszont megkívánhatjuk, hogy változatlanul maradjanak meg azok a szók, melyeket az egész nemzet ismer. Olyannak tekinti a magyar nyelvet, «mint egy minden felől rakásra hordott matériák tsumóját, melj főrrásnak indul». Mindenkinék lehet véleménye, és ne dobjunk követ arra, ki nem követi a mi meggyőződésünket. Mindenki egyaránt tévedhet, s ezért «a' főrrás végéig ne tulajdonítsuk tsak magunknak az igazságot». Szókat, melyekre szükségünk van, bárki teremthet, de a meglevő nyelven változtatni, a meglevőt csinosítani csak a tudósoknak, kiváló íróknak a joga. Árpád magyarjai nem sokat értenének már a mi beszédünkéből, de ez a változás a természet rendes menetele s nem erőltetés révén történt. Rövid felszólalásában nem is

¹ Sipos József: *Vélekedés a' Nyelv-mívelés dolgában*. 1818. II. f. — Beregszászi Pál: *A' Nemzeti Nyelvünk tanulásának szükséges voltáról*. 1818. IV. f.

említi Kazinczy nevét, s mint a magyar nyelv szerény művelője nem követeli a maga részére a csalhatatlanságot: «A' tanulni szeretők velem együtt nagy köszönettel veszik, ha jobbra taníttatnak.»

Szerény hangon felel Beregszászi is, azonban sok magyar író fájdalomra és keserősége hangzik ajkán. Mintaképe azoknak, kik egy egész életen keresztül dolgoznak a nemzetért, s maguk sem tudják megmondani, miért? Minden idejét a magyar nemzet tudásának emelésére szentelte, a külföldön is becsületet szerzett a magyar névnek, de «felkopik az álla — Hazánkban». Írt sok értékes munkát magyar, német, latin nyelven, szeretne még egy *Etimologiai lexikont* is szerkeszteni nyelvünk gyarapítására, de nem foghat a munkához, mert nincs «mit aprítani a tejbe». A derék Kulcsár tartotta házában s látta el ebédvel. Megtakarított pénzét magyar munkák kiadására fordította, s most szegényesen, elgyengült szemmel tengeti életét. A lelkesedés, az önfeláldozás készsége azonban nem veszett ki lelkéből és buzdít mindenkit nyelvünk tanulására. Véleménye szerint sok teendőnk van e téren, mert még declinálni, coniugálni sem tudunk hibátlanul. Elősorolja műveinek címét, nem hivalkodásból, hanem hogy megcáfolja azt a vádat: nem a kellő tudással fogott nyelvünk műveléséhez. Kazinczy nevét értekezésének csak egyik fejezetében említi. A tisztelet hangján szól róla, «kinek nyelvünk tsinosodásában igen sokat köszönhet». Fájt neki a vád, hogy nem tud magyarul, és azt óhajtja, hogy más bár jobban értene a nyelvhez, mert az csak a nemzet javára szolgálna.

Beregszászi felszólalása nem szolgáltat újabb gondolatokat a nyelvújítási harcban. Kazinczy sem tulajdonított szavainak nagyobb fontosságot s inkább Sipos magatartása érdekelte. Meglepődött, midőn olvasta szerényhangú feleletét, és elhatározta, hogy barátságos levéllel keresi fel ellenfelét «...szeressen engem Ur Prof. Ur, 's engedje mondanom, hogy a' mi a' Tud. Gy. ezidei II. Köt. 89—94. lapjain áll, engem barátjává teve az Urnak... Fogadjon barátságába az Ur Prof. Ur, 's méltóztassék elhinni, hogy én az Ur érdemeit nem csak megismerem, hanem örvendek is, hogy van mit megismerhetnem». (Sipos Józsefnek. 1818. március 7.) Mind előadás, mind tartalom szempontjából sokkal sikerültebbnek tartja ezt az újabb értekezését az *Ó és új Magyar*nál, bár most sem helyesli, hogy Sipos még mindig retteg, «hogy mindent egyszerre akarunk csinálni». Most van a legfőbb ideje, hogy szerész kézzel tegyék végre alkalmassá nyelvünket a gondolatok költői kifejezésére, mert aprólékos javításokkal nem érhetünk célt. Közismert példával kívánja megvilágítani felfogását, midőn azt mondja, hogy bár elhányták volna a debreceni templom alapfalait is és építettek volna egy új

épületet úgy, hogy ne legyen kénytelen nevetni, ki a toldást-foltozást látja a falakon.

Sipos 1818. április 18-án felelt Kazinczy levelére. Biztosította arról, hogy felajánlott barátságát teljes szívvvel megbecsüli. Munkáját ő sem tekinti kifogástalan alkotásnak, de kénytelen megjegyezni, hogy eddig érdemlegesen még senki sem bírálta meg. Félreértették munkája igazi célját, mert nem az új szók ellen foglalt állást, hanem hibáztatta «az idegen szóllások 's formák minden megválasztás nélkül való» használatát, melyek nyelvünket tövestől-gyökerestől kiforgatják s beszédünket nevetségessé teszik. A nyelvművelés nem mindenkinek a dolga, de a hozzáértők ne járjanak külön-külön utakon, hanem fogjanak egymással barátságos kezét s egyezzenek meg «bosszú-tétel nélkül» bizonyos irányelvekben. A Kazinczytól felhozott hasonlatot nem találja egészen megse felelőnek, mert «igaz az, hogy az épület, ha egészen mátmateriából, 's más formára állíttatik is, épület, mint az említették is, 's így a nyelv is nyelv lesz, ha mind materiájára, mind formájára egészen újjonnan szerződik is: de valamint az olyan épület, melyet említettem, csak némiképpen lesz már az a' mi vólt, specifice pedig egészen más; így jár a' nyelv is.» Ő is egy hasonlattal él, mely szerint nyelvünk inkább hasonlít egy elhanyagolt kerthez, melyet csak most fognak művelés alá. Ami ebben a kertben jó s illő helyen van, az maradjon a helyén, — amit át kell ültetni, ültessük át — végezzünk metszést, oltást, tisztítást mindenütt, ahol szükséges, — a mi nem jó, azt vágassuk ki — ami pedig hiányzik, azt szerezzük be.

Sipos hasonlata mindenesetre találóbb, s közelebb jár az igazsághoz.

Beregszászi és Sipos szerény, mérsékelt hangon szólnak Kazinczyhoz, de annál nagyobb hévvel, elszántsággal s kíméletlenséggel készülnek a döntő ütközetre Kisfaludy Sándor s társai. A döntő csatában azután Kazinczy vereséget szenvedt s még leghívebb tanítványai is cserbenhagyták. Látni fogjuk, hogy a nyelvújítási harc egyáltalában nem fejeződött be Kazinczy elveinek diadalával.

CZEIZEL JÁNOS.